

ביקורת ספר

<<< יפתח גולדמן

גוסטב לנדאואר ואנחנו

מחשבות בעקבות הספר "גוסטב לנדאואר: עליו ומשלו",

בהוצאת יד טבנקין. עורכים: חיים זליגמן ויעקב גורן

מרטין בובר, שרצה לראות בו "נביא נסתר" של התנועה הקיבוצית: נביא שלא זכה לראות בהתגשמות נבואתו ברשת הכפרים השיתופיים שהתהוותה בארץ ישראל.

ב-1919 הצטרף לנדאואר למהפכה הסוציאליסטית קצרת-הימים בבוואריה, ואף כיהן כ"שר התרבות" בממשלה זמנית שהתקיימה במינכן במשך שבוע בלבד. הוא נרצח על ידי קלגסים ששלחה הממשלה בברלין לדיכוי המהפכה הבווארית. בישראל מעטים הכירו את לנדאואר ואת הגותו. התנועה הקיבוצית, שהייתה לכאורה קרובה מאוד לרעיונותיו, העדיפה, בראשית דרכה, להזדהות עם המחנה המרקסיסטי הדומיננטי. בכל זאת, שני חיבוריו החשובים של לנדאואר, "קריאה לסוציאליזם" ו"המהפכה" יצאו לאור בעברית כבר לפני 60 שנה, בתרגומו היפה של ישראל כהן.

בשנים האחרונות מסתמנת בגרמניה חזרה מסוימת אל הכתבים הקלאסיים של הסוציאליזם, ובכלל זה גם אל הגותו של לנדאואר. הקובץ שערכו גורן וזליגמן מציע מקבילה ישראלית למגמה זו. בקובץ למעלה מעשרים מאמרים ורשימות. שלושה קטעים הם משל לנדאואר עצמו. חלק נכבד מהספר (12 רשימות) הוא רשימות על אישיותו ועל הגותו של לנדאואר שכתב חיים זליגמן והיתר – שתי רשימות שכתב גורן ומאמרים אחדים של אנשי הגות אחרים מן הארץ ומן העולם. פרקי הספר מקיפים תחומים רבים ושונים: יהדותו של לנדאואר, הסוציאליזם שלו, הפולמוס שלו עם המרקסיזם, יחסו אל שייקספיר ואל ניטשה ועוד.

את הקטעים שהכניסו מ"קריאה לסוציאליזם" ו"המהפכה" (שני חיבוריו המרכזיים של לנדאואר) בחרו העורכים לתרגם מחדש. התקשיתי למצוא הצדקה לכך. כאמור, שני הטקסטים האלה תורגמו

ב-2 במאי 1919 נרצח במינכן האנרכיסט היהודי גוסטב לנדאואר. תשעים שנים אחר כך, בשנת 2009, הלך לעולמו בשיבה טובה חיים זליגמן, חבר קיבוץ גבעת ברנר. לפני מותו הספיק זליגמן להוציא, יחד עם יעקב גורן, קובץ המוקדש להגותו ופועלו של לנדאואר. לנדאואר וזליגמן הם בני אותה עיר – קרלסרוהה שבגרמניה. את חיים זליגמן פגשתי מספר פעמים ב"יד טבנקין", ובמפגשים שונים של התנועה הקיבוצית. העניין המשותף שלנו באנרכיזם – קומונאלי, ובקשר שלו אל הקיבוץ, היה גשר איתן שגישר על פער הדורות בינינו. זליגמן זכור לי כאדם מאיר פנים ונעים הליכות, וכאיש עיון סקרן ורב ידע. הקובץ "גוסטב לנדאואר: עליו ומשלו" הוא מצבת זיכרון יפה לחיים זליגמן, כשם שהוא מצבת זיכרון לגוסטב לנדאואר.

לנדאואר הוא החשוב מבין האנרכיסטים שפעלו בגרמניה בראשית המאה העשרים. במשך שלושים שנים לנדאואר פעל, כתב והטיף למען הסוציאליזם האנרכיסטי שבו האמין. כמו אנרכיסטים אחרים מן המחנה הסוציאליסטי, הוא התנגד בחריפות לקפיטליזם ולמדינה הריכוזית ונכנס לפולמוס חריף עם המרקסיזם, אשר שאף לכונן את הסוציאליזם באמצעות הפוליטיקה. לנדאואר נבדל מן האנרכיסטים שקדמו לו (בעיקר מן הרוסים באקונין וקרופוטקין) בכך, שלא הסתפק בהתנגדות לפוליטיקה, אלא הציע אלטרנטיבה לפוליטיקה: בנייה של סוציאליזם קומונאלי "מלטה למעלה". לנדאואר דיבר על קהילות וכפרים שיתופיים שיכוננו ביניהן מבנה פדרטיבי שיהיה בכוחו לרשת את מקומה של המדינה הריכוזית. הוא השפיע רבות על

לנדאואר דיבר על קהילות וכפרים שיתופיים שיכוננו ביניהן מבנה פדרטיבי שיהיה בכוחו לרשת את מקומה של המדינה הריכוזית. הוא השפיע רבות על מרטין בובר, שרצה לראות בו "נביא נסתר" של התנועה הקיבוצית

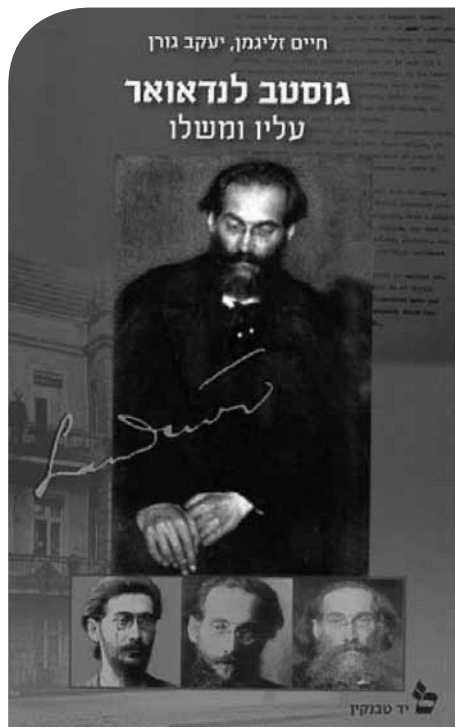
גורן וזליגמן מנסים להראות לנו שאכן אפשר ללמוד מלנדאואר, שכתב בעיקר נגד המדינה המונופוליסטית, דברים שיעילו לנו במאבק בהון המונופוליסטי

שאלה אחרת, הרלוונטית במיוחד לקורא הישראלי, היא מדוע לקרוא את לנדאואר כשאפשר לקרוא את בובר. בובר ראה עצמו תלמיד של לנדאואר, אך לדעתי התלמיד עולה במקרה זה על רבו.

בובר מבין שאסור להתעלם מן הפוליטיקה. גם אם אין לו תשובות טובות כיצד אפשר לפעול בתוך הפוליטיקה ולהישאר סוציאליסטי (המתנגד לפוליטיקה), הרי עצם ההכרה בבעיה מקנה לו עדיפות על פני רבו.

גם לנדאואר וגם בובר אינם כתובת מספקת למי שמבקש להתעמק בביקורת הכלכלה הקפיטליסטית. מרקס עולה על שניהם עשרת מונים.

היחס לפוליטיקה: שניהם – לנדאואר ובובר – לא אוהבים את הפוליטיקה. אלא שלנדאואר סבור, שאפשר פשוט להתעלם מן הפוליטיקה, וכך היא תעלם מאליה. בובר מבין שאסור להתעלם מן הפוליטיקה. גם אם אין לו תשובות טובות כיצד אפשר לפעול בתוך הפוליטיקה ולהישאר סוציאליסט קומונאלי אנרכיסטי (המתנגד לפוליטיקה), הרי עצם ההכרה בבעיה מקנה לו עדיפות על פני רבו.

מבחן המעשיות: שני ההוגים לא העמידו את תפישתם במבחן המעשה. ובכל זאת, בובר היה לפחות קרוב לתנועה הקיבוצית, שהכפרים השיתופיים שהקימה דומים, מבחינות רבות, למתואר במשנתו. לנדאואר היה ונשאר כל חייו איש של מלים, של טקסטים ושל קבוצות-דיון גרידא.

ביקורת הקפיטליזם: בנקודה זו אכן נראה שיש יתרון מסוים ללנדאואר על פני בובר. הוא היטיב ממנו לכתוב על סוגיות כלכליות, ובניתוח הקפיטליזם שלו אפשר למצוא כמה טענות מעניינות (למשל, אודות כושר ההתמדה של הסדר הקפיטליסטי). ובכל-זאת, גם לנדאואר וגם בובר אינם כתובת מספקת למי שמבקש להתעמק בביקורת הכלכלה הקפיטליסטית. מרקס עולה על שניהם עשרת מונים.

ביקורת המרקסיזם: את הפולמוס של לנדאואר עם מרקס והמרקסיזם קשה לכנות "ביקורת". השם "השתלחות" מתאים כאן יותר ("הדְּכָר" של התנועה הסוציאליסטית" כינה לנדאואר

לעברית בידי ישראל כהן לפני שנים רבות. תרגומו של כהן מדויק, כפי שמודים גם העורכים, ומוטב היה, לדעתי, להשתמש בו. את הנימוק שנתנו העורכים לתרגום מחדש לא הצלחתי להבין: "הדיוק [של ישראל כהן] לא תמיד עשה חסד עם הספרים: סגנונו המורכב של לנדאואר נתון לטעמו של המעיין בהם בשפת המקור". אף הצטערתי על היעדרותו הכמעט מוחלטת מן הספר של הפרופסור אברהם יסעור ז"ל מקיבוץ מרחביה. יסעור קדם לעורכים בשלושים שנה במאמציו לשלב את לנדאואר בשיח של הסוציאליזם הישראלי (ושל התנועה הקיבוצית). ספרו "גוסטב לנדאואר, כתבים ומכתבים" יצא לאור כבר ב-1982. כמי שפגש את לנדאואר בעיקר בתרגומו של כהן ובתיווכו של יסעור – חסרו לי שני המורים הוותיקים הללו בקובץ החדש.

כתום העיון בספרם של זליגמן וגורן, שאלה גדולה נותרת בעינה: מה ללנדאואר ולשאלות דורנו, לבעיותיו ולמצוקותיו? גורן וזליגמן מנסים להשיב על השאלה, איש לשיטתו. גורן מדגיש ברשימתו "מאי קא משמע לן, גוסטאב לנדאואר", כי החזרה אל לנדאואר אינה בגדר התרפקות רומנטית, אלא ניסיון "[...] לגלות את המגמות שפעלו בעבר לקידום החברה ולהסתייע בהן במאבק במגמות המונופוליסטיות של ההון ... שלעומתו חטאי המדינה הקלאסית, שהאנרכיסטים ביקשו להסיר, כשלג ילבינו". גורן וזליגמן מנסים להראות לנו שאכן אפשר ללמוד מלנדאואר, שכתב בעיקר נגד המדינה המונופוליסטית, דברים שיועילו לנו במאבק בהון המונופוליסטי. הם מצליחים בכך במידה מסוימת.

שאלה אחרת, הרלוונטית במיוחד לקורא הישראלי, היא מדוע לקרוא את לנדאואר כשאפשר לקרוא את בובר. זליגמן מעיד על עצמו שהגיע אל העיסוק בלנדאואר לא מעט בזכות בובר (שהקדיש ללנדאואר פרק חשוב ב"נתיבות באוטופיה"). גם אני, שנים רבות אחרי זליגמן, פסעתי באותה דרך. סביר להניח שאלמלא בובר, מעטים בארץ היו שומעים על לנדאואר. בובר ראה עצמו תלמיד של לנדאואר, אך לדעתי התלמיד עולה במקרה זה על רבו. הסוציאליזם הקומונאלי של בובר הוא גירסה משוכללת ומשכנעת יותר מזה של לנדאואר.

נקודות להשוואה בין בובר ללנדאואר

פרוגרמה של סוציאליזם קומונאלי אנרכיסטי: בנקודה זו אין כמעט הבדל בין לנדאואר לבובר. אפשר לומר שהפרוגרמה הסוציאליסטית שלהם זהה.

אז למה בכל זאת לעסוק בלנדאוואר?

אני מודה: אין לי תשובה טובה. ובכל זאת גם אני, כמו יסעור, גורן וזליגמן, מסרב לוותר עליו. אפשר שהתשובה נמצאת בסגנון ולא בתוכן. שפתו של בובר קשה מאוד לקריאה בעברית וגם בגרמנית. לנדאוואר, לעומתו, כתב בתנופה ובפאתוס של משורר. בתקופות של ליקוי מאורות כמו תקופתנו שלנו, כמו תקופתו של לנדאוואר עצמו, אנו זקוקים לעתים לפאתוס כזה כדי להאיר באפילה. הנה כמה שורות מתוך "קריאה לסוציאליזם". מי שלבו אינו סגור בכלוב של ציניות או ספקנות מלומדת, ישמע בהם הד פסגות של רוח האדם:

"עכשיו סולק לחלוטין כל מדע מדומה של העתיד; לא זו בלבד שאיננו מכירים כל חוקי התפתחות; אלא אנו יודעים גם את הסכנה העצומה, שמא כבר איחרנו, שמא אין כל מועיל עוד בכל מעשינו וניסויינו. וכך פרקנו מעלינו את כל הכבלים האחרונים: עם כל ידיעתנו אין אנו יודעים עוד דבר. אנו עומדים כאדם הקדמון לפני מה שלא הוגדר ושאינו בר הגדרה; לפנינו אין שום דבר ורק בתוכנו הכל: [...] בתוכנו חי המפעל; בתוכנו החובה האמתית, המזרזתנו ללכת בדרכנו; בתוכנו דמות דיוקנו של אותו דבר הצריך להתגשם; בתוכנו שוכן הכורח לצאת מעמק הבכא ומן השפלות; בתוכנו הצדק, אשר לא ידע ספק ומשגה [...] בתוכנו התבונה, המכירה מה שהוא לטובת כולם.

אלה המרגישים ככתוב פה; אלה אשר מצוקתם הגדולה מצמיחה את גבורתם הגדולה; אלה, הרוצים לעשות את נסיון ההתחדשות על אף הכל - כל אלה יתקבצו נא יחד, כל אלה נקראים כאן; אלה יאמרו לעמים מה צריך לעשות, יראו לעמים איך יחל המעשה."

את המרקסיזם). צידוק מסוים לטון המשתלח של לנדאוואר אפשר למצוא בתולדות חייו הפרטיים, ובמרוצים שהשביעוהו המרקסיסטים בני תקופתו. צידוק תיאורטי אין כאן. ביקורת המרקסיזם של בובר, לעומת זאת, שקולה יותר, הגונה יותר, זהירה יותר ודווקא משום כך משכנעת פי כמה.

תפיסת אדם: עד כמה שיישמע הדבר מוזר כשמדובר בסוציאליסט, לנדאוואר החזיק בתפיסת אדם אינדיבידואליסטית, על-פיה האדם הפרט הוא מעין "אטום" או "מונאדה" מבודדת, עד שהוא שובר את בדידותו מכוח הכרעה רצונית ומכונן קשרים עם העולם ועם בני-אדם אחרים. לעומתו, בובר הוא נצר נאמן למסורת שראשיתה באריסטו, על פיה האדם הוא יצור חברתי. הוא אחד מן ההוגים שהרחיקו לכת ביותר בתפיסת היחסים עם הזולת כקודמים ל"אני" הפרטי, יוצרים אותו ומעצבים אותו. לדעתי, תפיסת האדם של בובר קרובה אל האמת הרבה יותר מזו של לנדאוואר.

אלה המרגישים ככתוב פה; אלה אשר מצוקתם הגדולה מצמיחה את גבורתם הגדולה; אלה, הרוצים לעשות את נסיון ההתחדשות על אף הכל - כל אלה יתקבצו נא יחד, כל אלה נקראים כאן; אלה יאמרו לעמים מה צריך לעשות, יראו לעמים איך יחל המעשה

יפתח גולדמן הוא ד"ר לפילוסופיה וחבר קיבוץ תמוז

yiftahgoldman@gmail.com

קצה הקרון

גם בעל הון שתורם את כל הונו לצדקה, הוא לא טלית שכולה תכלת. הרבה פעמים הוון שנתרם הושג בתשלום שכר לא מקיים לעובדים, בהתעלמות מאיכות הסביבה, או סתם בהימורים ממוזלים בבורסה. עם זאת, יש מידה מינימלית של הגינות אצל בעלי הון מסוימים בחו"ל, שמוכנים להכיר בכך שהוון אותו השיגו קשור גם למדינות שהם פועלים בהן, ומוכנים לתת את חלקו בחזרה.

לאחר הפשרה השערורייתית של אובמה עם רפובליקנים קיצוניים, שהנציחה את מתווה הורדות המסים בתקופה בה הגרעון של ארה"ב מרקיע שחקים, פרסם וורן באפט מאמר שזכה לפופולריות רבה. במאמר הוא מזכיר שהוא למעשה משלם פחות מסים (יחסית להכנסה) מעובדי המשרד שלו. הוא מזכיר גם שהעלאת מסים על רווחי הון, גם לרמות גבוהות, מעולם לא מונעה ממנו או מחבריו להשקיע כספים. הוא גם מציין שיש קורלציה שלילית בין הקלות במסים ויצירת מקומות עבודה חדשים. גם עשירי צרפת חתמו לאחרונה על עצומה בה הם קוראים להעלאת המסים עליהם. בניגוד לאובמה, סרקוזי אפילו מתכנן חקיקה שאכן תעלה את המסים ברמות ההכנסה האסטרטגיות. כדאי לזכור זאת בפעם הבאה שיאיימו עלינו בבריחה של בעלי הון לחו"ל.